

УДК 378.637.013.42

Я. В. Кічук,
доктор педагогічних наук, професор
(Ізмаїльський державний гуманітарний університет)

ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ НОРМАТИВНИХ ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН: СВОЄРІДНІСТЬ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті висвітлено своєрідність інтерактивних технологій, доводяться переваги означених підходів при викладанні у вищій школі нормативних правових навчальних дисциплін. Виявлено особливості проведення занять з курсу "Правовий захист дитинства" у вигляді тренінгів, експрес-дебатів, застосування кейс-технологій.

Дбаючи про посилення суто правової компетентності майбутнього фахівця, цілком виправданим є інтерес до інтерактивних методик викладання у вищій школі основ правничої науки. У цьому зв'язку зауважимо на доцільності більш прискіпливого ставлення до змістового навантаження самого поняття "вивчення основ наук". Насамперед, конкретизуємо такий аспект: у контексті запровадження активних форм викладання основ наукових знань, які чинники варто брати до уваги задля того, щоб виклад наукових знань був не просто цікавим, а й сприяв дієвості процесу учіння студентів? На основі аналізу діяльності дослідників лабораторії навчання та епістемології наукових знань у Женевському університеті (І. Гере, А. Жордан, Д. Літаер, Е. Хант), які понад 20 років вивчають фактори, що визначають ефективність процесу навчання, Ф. Пелло виокремлює деякі положення, урахування яких дотично практики й вітчизняної вищої школи може вважатися доцільним. Наведемо декотрі з них:

1. Оскільки індивідуальним шляхом розуміння особистістю будь-якого наукового положення здійснюється внаслідок власної інтерпретації, принципово важливо, щоб особистість відчувала обмеженість, а відтак – потребу "йти далі, відступаючи від звичних шляхів мислення і пояснень".

2. Для того, щоб той, хто навчається, "погодився здобувати знання", важливо встановлювати клімат довіри у підсистемах "викладач – науковець – студент".

3. Не варто дивитися на процес вивчення основ наук як на такий, що завершується із завершенням особистістю певного ступеня освіти: допитливий розум має бути чутливим до свого оточення й бути змінюваним "нарівні з постійно змінюваним світом".

4. Принципової ваги набуває мотивація навчання.

5. Необхідно виходити з осмислення особистості викладача-науковця як ключової фігури у наданні кожному студенту можливості "навчатися самому".

6. Має педагогічний сенс судження, що "гарного" пояснення знань недостатньо студенту – викладачеві виключно важливо боротися з інертністю, набуваючи здатність до неупередженого викладання.

У зв'язку із зазначеним, актуалізується ще один аспект порушеної проблеми. Аналіз наукових джерел дозволяє констатувати, що ще й досі невизначеним залишається статус таких близьких понять, як "дисципліна про науку" і "дисципліна для викладання". А це негативно позначається на чіткості наукових уявлень про змістове навантаження поняття "навчальна дисципліна", що викладається, зокрема студентам вищого навчального закладу. Можна погодитися з дослідницькою позицією щодо неприпустимості розуміння поняття "дисципліна" в значенні "наука у скороченому обсязі" [1: 94-98]. Дійсно, таке тлумачення знецінює суто методичний аспект нормативних навчальних дисциплін, які викладаються, зокрема, у вищому навчальному закладі; до того ж, якщо вкладати у вищеокреслене поняття означений зміст, то, з одного боку, "філософія" навчального предмета залишається за межами уваги викладача-науковця, який його викладає, що теж негативно позначається на потужності інтерактивних методів викладання-учіння в межах цієї дисципліни; з іншого – призводить до неповного сприйняття тих трансформаційних процесів, які мають місце між наукою (як сферою дослідницької діяльності, спрямованої на набуття нових знань про природу, суспільство та інтелект, що передбачає усі моменти і умови цього виробництва) та навчальним заняттям (як форми організації навчально-виховного процесу, що здійснюється в певному місці з конкретними студентами у визначений час, у межах якого викладач спрямовує пізнавальну діяльність майбутніх фахівців, враховуючи їхні вікові та індивідуально-психологічні особливості).

Як уже зазначалось, проблема формування правової компетентності майбутнього фахівця в контексті модернізації вітчизняної вищої школи здебільшого пов'язується з інтерактивними методиками викладання правових дисциплін (Ю. Антюхов, В. Барко, В. Молодован, М. Михеєнко, О. Пометун, Т. Ремех, О. Штанько). Цікаво, що сам термін "інтерактивна педагогіка" було уведено у науковий обіг німецьким дослідником Г. Фріцем порівняно нещодавно – у 1975 р. На підґрунті аналізу довідкової

літератури О. Пометун доходить висновку: інтерактивність пов'язана із такою взаємодією учасників навчально-виховного процесу, яка "утримує" їх у "режимі бесіди, діалогу, спільної дії", тобто кожен з них "бере активну участь у тому, що відбувається, власноруч, створюючи це" [2: 144]. Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається тільки шляхом постійної активної взаємодії усіх студентів. Інтерактивне навчання вимагає від викладача (як організатора, консультанта, фасилітатора) реалізації певних умов: організацію навчального процесу як багатосторонньої, партнерської, інтенсивної комунікації; створення сприятливої, позитивної психологічної атмосфери; спеціальну організацію навчального простору.

Досвід викладацької роботи у вищій школі засвідчує, що інтеракція дозволяє часто створювати навчальні ситуації, які потребують від студентів важкої зосередженої праці. Результатів інтерактивного навчання можна досягти лише за умови актуалізації рефлексії як завершення будь-якої інтерактивної технології. Сенс "інтеракції" може бути визначений через спроможність нової технології якісно "педагогічно й економічно" обґрунтувати й організувати процес досягнення запланованих викладачем результатів.

У межах навчального нормативного курсу "Правовий захист дитинства" нами активно застосовувались інтерактивні форми, прийоми, методи, інструментарії кооперативного навчання з чисельними технологіями, а також втілювалась система різнорівневих індивідуально-дослідницьких завдань студентам, які набувають, зокрема, спеціальність "Соціальна педагогіка".

Зауважимо, що творчий доробок викладачів вищої школи (А. Ампілогова, Л. Годкевич, В. Кіпров, Н. Яремчук) містить чимало форм і методів інтерактивного навчання; домінуючою ж інноваційною формою науково-методичної роботи в цьому плані здебільшого визнано тренінг [3; 4]. Втілення цієї ідеї на практиці, зокрема, на змістовому підґрунті таких тем, як: "Сучасні концепції, підходи та стандарти забезпечення прав дітей", "Міжнародні та національні механізми захисту прав дітей", "Моніторинг дотримання прав дітей" дає підстави зауважити на найвиразнішій перевазі інтерактивних технологій – їхній відповідності особистісно зорієнтованому підходу. Водночас, аналіз сталої практики застосування тренінгових технологій у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців дозволяє припустити, що подекуди вони використовуються як самоціль, не поступово, не в повній мірі враховуючи вимоги до учасників і організаторів такого навчання. А це не є припустимим, оскільки застосування інтерактивних технологій змінює саму суть процесу навчання студентів, позицію викладача-науковця, якому буває "непросто розкривати себе" перед майбутніми фахівцями.

Аналіз літератури з інтерактивних методик викладання правових дисциплін засвідчує їхні безсумнівні переваги, головна з яких – навчання практичного права "через дію". Дослідники (А. Галай, Я. Іваніщ, В. Стаднік) пропонують розрізняти навіть певні групи інтерактивних методів, які ми застосовували при проведенні тренінгових занять з курсу "Правовий захист дитинства". Ними є наступні: 1) обслуговуючі (допоміжні) методи – методики налагодження контакту, "знайомство", "мікрофон" та ін.; 2) основні навчальні методи – робота в групах, розгляд правових ситуацій, рольові ігри та ін.; 3) конкретизуючі ігрові методи – "сократівський" метод, "коло ідей" та ін.; 4) методи дискутування – "займи позицію", повернений аргумент та ін.; 5) поєднані (комплексні) методи – колегіальна нарада, медіація та ін. [3].

У практиці викладання навчального модулю "Особливості захисту дитини в несприятливих умовах та екстремальних ситуаціях" ми використовували такий важливий ресурс як імітаційні методи навчання. З-поміж останніх основну увагу було зосереджено на використанні методу "кейс-стаді" – "вивчення ситуацій" (зокрема, з таких тем "Особливості захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування", "Своєрідність правового захисту прав дітей з обмеженими можливостями", "Особливості захисту дітей-біженців" тощо). Дослідники (А. Кочеткова, В. Пугачов, Л. Серова, Є. Уткін, С. Хаджирадева) доходять висновку, що "кейс-стаді", як метод, по суті являє собою ділову гру в стислому часі. Натомість "кейс-стаді" не дублює ділову гру, оскільки має специфіку, що спостерігається у наступному: учасники не просто "виконують" певну роль, а при цьому діють в умовах проблемної ситуації, на підставі аналізу якої й приймають певне рішення; задана ситуація (кейс) має відповідати усім вимогам, що висуваються до написання кейсів – реальність ситуації, наявність в ній цілком очевидної проблеми та динамічного оточення; залежність остаточного рішення від попередніх рішень учасників кейсу, які вмотивовано "грають" як у житті.

У контексті вищеокресленого не менш важливий щонайширший арсенал творчих завдань та ситуаційних задач з основних галузей права; особливо цей підхід є корисним з огляду на вимоги кредитно-модульної системи підготовки фахівців у вищих закладах освіти. Так, у практиці розробки системи індивідуально-дослідницьких завдань майбутнім фахівцям у межах навчальних дисциплін правознавчого циклу активно використовуються різнопланові завдання олімпіадних змагань із правознавства. Досвід роботи в цьому плані засвідчує плідність такого підходу в контексті результативної самоперевірки, самопізнання, самовдосконалення студентів, оскільки значний обсяг запропонованих індивідуально-творчих завдань передбачає закріплення алгоритму розв'язання соціально-правових ситуацій, задач, а також надання останнім відповідної правової оцінки,

систематизації правових знань (зокрема, з теми "Правові основи протидії торгівлі дітьми, експлуатації, втягнення в заняття проституцією, вироблення порнографічної продукції"), вдосконалення правових умінь через їх згорнутість (наприклад, подання у формі порівняльних таблиць відповідності національних нормативно-правових актів та законопроектів міжнародним документам у сфері захисту дитинства), вироблення правових навичок (наприклад, розрізняти ефективні механізми захисту прав дитини в Україні).

У контексті вищезазначеного, і науковий, і суто практичний інтерес становить такий інтерактивний метод як дебати [5]. Дебати при навчанні прав дитини можна розділити на кілька видів: проблемні дебати, дебати як форма роботи з нормативними документами, дебати як засіб формалізації дискусії. До того ж у навчальному процесі дебати можуть бути представлені як: форма організації навчання, елемент під час традиційного заняття, спосіб роботи зі змістом навчального матеріалу, форма організації дискусії тощо.

При викладанні навчального нормативного курсу "Правовий захист дитинства" ми застосовували експрес-дебати як форму активізації пізнавальної діяльності та елементи різних дебатних форматів:

- шкільних дебатів (зокрема, з теми "Забезпечення прав дитини – це внутрішня справа держави");
- формат парламентських дебатів (зокрема, з теми "Запровадження омбудсману з прав дітей: проблеми та перспективи");
- дебати громадського форуму (зокрема, з теми "Гарантія рівного доступу дитини до безоплатної юридичної допомоги");
- формат колективних дебатів – конференція "модель парламенту" (зокрема, з теми "Роль Верховної ради України у проведенні державної політики щодо охорони дитинства").

Використання такої інтерактивної освітньої технології "дебати" при навчанні прав дитини є виключно важливою задля формування у студентської молоді комунікативної і дискусійної культури, оволодіння правовими знаннями щодо стратегії і тактики лобювання законних інтересів дитини навичками аргументації, вміннями слухати опонента, аналізувати думку співрозмовника, задавати питання, формулювати відповіді на поставлені запитання, вести дискусію в дусі поваги до прав людини, людської гідності, толерантності, дотримуючись мовних та етичних правил. Дебати не просто навчають, а розвивають особистість, вчать вчитися і вдосконалюватися [5].

У творчому досвіді викладання навчального нормативного курсу "Правовий захист дитинства" досить широко використано таку основну ідею: інтелектуальні ініціативи студентів у соціально-правовій сфері регіону мають стати провідним критерієм сформованості правової компетентності фахівця. Втіленню цієї ідеї, зокрема в контексті розробки місцевих нормативно-правових актів (наприклад, Програми правової освіти населення, Плану заходів щодо удосконалення системи охорони дитинства, Програми реалізації Конвенції ООН про права дитини), слугувало занурення студентів спільно з депутатами міської ради, фахівцями управління юстиції, правозахисних організацій у проектну діяльність. При цьому нами враховувався доробок тих науковців, які осмислюють проектну діяльність як навчальну технологію (І. Іонова, М. Кларин, І. Підласий, С. Полат). Ми виходили з розуміння, що важливим є не лише рівень сформованості у певного студента мотивів вибору теми проекту, а й своєрідність вияву усіх складових цієї проектної діяльності. До того ж при розробці регіональних проектів особлива увага приділялась найбільш перспективним юридичним ідеям.

Вивчення й узагальнення досвіду викладання у вищій школі навчальних дисциплін правознавчого циклу дає підстави вважати, що у майбутніх фахівців не сформовано тезаурус юридичних термінів, що знижує їх правову компетентність. Це спостерігається навіть у випадках дуже сумлінної й наполегливої роботи студентів зі спеціальною літературою нормативно-правового характеру. Ось чому, у процесі викладання курсу "Правовий захист дитинства" принципово важливо враховувати навчально-методичні орієнтири Дитячого фонду ООН відносно розв'язання проблеми забезпечення прав та викорінення насильства щодо дітей і де містяться рекомендації, що мають на меті поетапну роботу над засвоєнням студентами правових понять.

Зазначимо, що при всьому різноманітті інтерактивних методик є всі підстави стверджувати, що їх "загальним знаменником" виступає обмін думками учасників навчально-виховного процесу. А це дозволяє, з одного боку, посилити суто "раціональну частину" цих методик через збагачений потенціал до засвоєння студентами значного обсягу правової інформації в обмежений час, а з іншого – природним чином здійснювати емоційно-образне сприйняття цієї інформації. Не менш суттєвим, як нам видається, є досить активновживаний у інтерактивних методиках викладання правових дисциплін ігровий елемент. Як зазначає у цьому зв'язку Г. Селевко, саме він у освітньому процесі виконує специфічні функції, з-поміж яких доцільно виділити такі: комунікативна, розважальна, діагностична, функція активізації інтересу до збагачення правових знань, соціалізації, корекції, самореалізації, створення "ситуації успіху". Існує думка (Н. Трошина), що варто взяти до уваги ще одну найспецифічну функцію ігрового елементу інтерактивної методики – ігротерапевтичну, яка досить

плідно сприяє подоланню труднощів, що виникають у майбутнього фахівця у зв'язку з нестачею досвіду соціально-правової діяльності.

Відтак, професійна компетентність фахівця у актуальних соціально-правових питаннях охорони дитинства, законодавчого забезпечення прав дитини, ефективних механізмів захисту прав та законних інтересів дітей у різних соціальних інституціях, лобювання прав дитини, по суті виступає стрижневою у цілісній професійній культурі фахівця. Компетентістне здійснення фахівцем соціально-правової діяльності є інтегральним параметром її продуктивності, а з огляду на сучасні умови розвитку вітчизняної соціальної сфери – найбільш пріоритетною. Означене набуває особливої значущості, оскільки йдеться про динамізм поступу України до правової держави – вагомому фактору стимулювання процесу набуття особистістю фахівця правової компетентності. Водночас не менш суттєвим у зазначеному контексті видається й інноваційний погляд фахівця на правовий захист дитинства.

Англомовні джерела визначають інновацію як нововведення. Довідкова література доводить, що інновації можуть з'являтися або внаслідок внутрішніх процесів розвитку соціально-педагогічної діяльності, або можуть бути зв'язані із зовнішніми впливами. Щодо останнього, то варто розрізняти дві форми інновацій – запозичення й стимульована трансформація. Нам видається доцільною (з огляду на предмет дослідницької уваги, його змістове навантаження) концентрація інтересу саме до феномену "стимульована трансформація", тобто до спонукання (збудження) процесів створення, сприйняття, оцінки, засвоєння й застосування новацій у діяльності фахівця.

Права дитини, її правосвідомість, правова поведінка, правова активність складають зміст формуючого впливу фахівця. Цілком зрозуміло наскільки важливим є високий рівень правової культури особистості фахівця. Творчий досвід роботи у вищій школі переконливо доводить, що у такому форматі мають викладатися студентам нормативні навчальні дисципліни правового циклу.

Перспективи подальшого наукового пошуку ми пов'язуємо із дослідженням педагогічно доцільного впровадження у процес правової освіти студентів інформаційних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Зданюк Т. Ф. Двофазова підготовка вчителів у ФРН / Т. Ф. Зданюк // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – № 41. – Житомир, 2008. – С. 94–98.
2. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання / О. І. Пометун. – Київ, 2007. – 144 с.
3. Інтерактивні методики викладання у правопросвітній діяльності : тренінговий комплекс : [навчальний посібник] / за ред. А. Галає. – Київ : Атіка, 2007. – 156 с.
4. Літинський І. І. Подорож в країну прав людини. Розробка гри-тренінгу / І. І. Літинський // Педагогічний вісник. – 2010. – № 2. – С. 52–55.
5. Боярський Н. Ф., Наумов С. О. Використання освітньої технології "дебати" при навчанні прав людини : [навч.-метод. посібник] / Н. Ф. Боярський, С. О. Наумов. – Київ, 2009. – 132 с.

Матеріал надійшов до редакції 07.02. 2011 р.

Кічук Я. В. Преподавание в высшей школе нормативных правовых дисциплин: особенность интерактивных технологий.

В статье рассмотрены особенности интерактивных технологий и доказываются преимущества определенных подходов при преподавании в высшей школе нормативных правовых дисциплин. Выявлены особенности проведения занятий с курса "Правовая защита детства" в виде тренингов, экспресс-дебатов, использования кейс-технологий.

Kichuk I. V. Normative Legal Disciplines Teaching in the Higher School: the Peculiarities of Interactive Technologies.

The article deals with the peculiarities of interactive technologies and proves the advantages of definite attitudes to the normative legal disciplines teaching in the higher school. The peculiarities of the conducting studies within the course "Childhood Legal Defense" in the form of practical courses, express-debates and the use of case technologies are discovered.